

ҮНДСЭН ХУУЛИА ДЭЭДЛЭХҮЙ*Ц. Товуусүрэн*

Нуур амгалан бол нугас амгалан гэдгийн үлгэрээр төр нь тогтвортой бол түмэн олон нь амгалан гэдэг. Төр тогтвортой байхын үндсийн үндэс нь Үндсэн хуулиа тогтвортой мөрдөх явдал юм.

Үндсэн хуулийг тогтвортой мөрдөх талаар намайг юм бичихээр Үндсэн хуулийг боловсруулах, батлах явцад оролцсон учраас Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахыг эсэргүүцэхийн тулд эсэргүүцэж байна гэж бүү ойлгоосой гэж хичээнгүйлэн хүсэхийн ялдамд дэлхийн зарим улс орнуудад Үндсэн хуулийн тогтвортой байдлыг хэрхэн хангаж байгаа болон хангаж чадахгүй байгааг зэрэгцүүлэн судалсаны үндсэн дээр хийсэн дүгнэлтдээ тулгуурлаж энэхүү сэдвийг хөндсөн гэдгийг хэлэх байна

Үндсэн хууль нь аливаа улс орны ард нийтийн эрх, эрх чөлөөг дээдлэн тэдгээрийн сайн сайхан амьдралд үйлчилж байх учиртай бөгөөд Үндсэн хуулиас нийт ард түмэнд юу ашиг тустай хийгээд нийгмээрээ юу хүсч байгааг олж харах боломжийг олгож байвал Үндсэн хууль нь дэлгэрэнгүй эсвэл хураангуй байхаас үл шалтгаалан өөрийн үүргээ биелүүлэх чадвартай болохыг дэлхийн улс орнуудын Үндсэн хуулийн түүхээс төвөггүйхэн харж болдог.

Улс орон бүр Үндсэн хуулиараа хаант эсвэл бүгд найрамдах, холбооны эсвэл нэгдмэл улсын аль нь байхаа тогтоохоос гадна хаант улсын хааны эрх хэмжээ хэмжээлшгүй эсвэл хэмжээ, хязгаартай байх, бүгд найрамдах улсын төрийн дээд эрхийг Ерөнхийлөгч эсвэл парламент нь барьдаг байхыг тогтоодог бол эдгээр тохиолдолд Хаан, Ерөнхийлөгч, Засгийн газар, парламент, шүүх эрх мэдлийн байгууллагуудын эрх хэмжээг тогтоодог билээ. Парламентын бүтэц /нэг танхимтай, эсвэл хоёр танхимтай/ ямар байх, хүний эрх, эрх чөлөөг дээдлэн хамгаалах хэм хэмжээг ч нэгэн адил тогтоодог. Эдгээр нь Үндсэн хуулийн хамгийн тогтвортой үйлчилж байх ёстой амин чухал хэм хэмжээ гэж үздэг байна.

Үндсэн хууль хүчин төгөлдөр болж мөрдөгдөж эхэлснээс хойш түүнд нэмэлт өөрчлөлт оруулах төслийг санаачлах субъект, хэлэлцэн батлах журам, Үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах нөхцөл, хязгаарлалт, хэлбэрийг дэлхийн нийгмэд улс орнуудад хатуухан шалгууртайгаар нарийвчлан тогтоож өгдгийг УИХ-ын Тамгын газрын Судалгааны төвөөс хийж гүйцэтгэсэн “Үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах журмын асуудлыг бусад орны Үндсэн хуульд зохицуулсан байдал” харьцуулсан судалгаагаар нотолж байгаа бөгөөд энэ судалгаанаас Үндсэн хууль бол тогтвортой үйлчилж байх ёстой эрх зүйн дээд баримт гэж нэг мөр ойлгож болохоор байгаа юм. Судалгаанд хамрагдсан 53 улсын Үндсэн хуулийн зохицуулалтаас харахад хүний эрх, эрх чөлөөг дордуулсан, төрийн хэлбэр, төрийн байгууламжийн хэлбэрийг өөрчилсөн төсөл оруулахыг хориглосон байх нь нэлээд нийтлэг бөгөөд, Үндсэн хуулийн байгуулалд хамаарах төрийн эрхийг барих дээд байгууллагуудын тогтолцоотой холбогдсон заалтуудад нэмэлт өөрчлөлт оруулахыг хязгаарласан эсвэл зөвхөн ард нийтийн санал асуулгаар батлах журам тогтоосон зэрэг нь мөн л Үндсэн хуулийн эдгээр хэсэгт тэр бүр халдаад байх бололцоо хязгаартай гэдгийг нотолсон хэрэг юм.

Ийм учраас л АНУ-ын Үндсэн хууль батлагдаад 223 жил болсон байхад 27 удаа нэмэлт өөрчлөлт оруулсаны олонхи нь хүний эрх чөлөөг улам өргөтгөх Ерөнхийлөгч, Дэд ерөнхийлөгчийн сонгуулийн журмыг тодотгох, Конгрессын танхимуудын үйл ажиллагааны журмыг илүү тодорхой болгохтой холбоо бүхий харилцааг хамарч байснаас бус төрийн тогтолцоо, Үндсэн хуулийн байгууллыг хөндөж байсангүй ээ.

Австралийн Үндсэн хууль 1901 онд, Норвегийн Үндсэн хууль 1814 онд, Бельгийн Үндсэн хууль 1831 онд батлагдсан байгаа нь Үндсэн хуулиа тогтвортой мөрдөж, хэрэгжүүлж чадаж байгаагийн илрэл юм.

Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулахад хүргэдэг томоохон хүчин зүйлийн нэг нь хууль зөрчигдөх явдал газар авч, даамжирсантай холбоотой байдаг. Грек, Ромын нийгэм парламентат ёсны үндсэн шинж бол « хууль дээдлэх чанар », « хууль бүхэнд ноёрхох » зарчим бөгөөд төр хуулийн үндсэн дээр, хуулийн хүрээнд үйл ажиллагаа явуулах зарчимтай гэж үздэг байжээ. Платон « Хууль засаглахгүй байгаа газар төрийн мөхөл холгүй байгааг төвөггүй ажиглаж болно » гэсэн бол Аристотель « Хууль засаглахгүй байгаа газар төрийн байгууллын хэлбэр орших орон зай байхгүй, хууль бүхнийг засаглах ёстой » хэмээн тодорхойлж байжээ. Парламентат ёсны их сэтгэгчид Дж. Локк, Ш. Монтескье, Ж. Бентам нар ч хууль бүхнээс дээгүүр засаглах учиртай гэсэн байдаг.

Улс орнуудын Үндсэн хуулийн түүхээс харахад хаана хууль хэрэгжихгүй байна, тэнд Үндсэн хуулиа байн байн өөрчлөх хандлага давамгайлдаг байна.

Үндсэн хуулийн тогтвортой байдалд сөрөг муугаар нөлөөлдөг, Үндсэн хууль болохгүй байна гэсэн сэтгэгдлийг олон түмэнд төрүүлдэг өөр нэг хүчин зүйл бол төрийн нэрийн өмнөөс ажилладаг байгууллага, албан тушаалтнууд хээл хахууль, авилгатай байнга холбогдох явдал гэдгийг Африк тивийн асар их баялагтай мөртлөө хөгжиж чадахгүй байгаа, авилгын индексээр дэлхийд тэргүүлдэг улс орнуудын туулж ирсэн замналаас тодорхой харж болно.

Орчин үед дэлхийн тэр дундаа хөгжилтэй орнуудын зүгээс ядуу буурай орнуудын төрийн удирдлагад ажиллаж байгаа хүмүүсийг авилгад татан оруулж, улс орныхоо эдийн засгийн ашиг сонирхлыг гүйцэлдүүлэхийг урьтал болгох хандлага байгаа гэдгийг хүлээн зөвшөөрч болгоомжлох цаг нь болсон байна.

Эдийн засгийн хөгжил сул дорой улс орнуудад Үндсэн хуулиар тогтоодог төрийн тогтолцоо, төрийн байгууллын хэлбэрүүдийг өөрчлөх хандлага давамгайлдаг нь тухайн улс орны тогтвортой хөгжилд улам сөрөг муу нөлөө үзүүлдэг байна. Үүнийг Африк тивийн цөөнгүй улс орны бодит түүх нотолж байна. Үндсэн хуулийн аливаа өөрчлөлт нь тухайн улс орны төрийн байгууллын хэлбэр, нийгэм, улс төрийн тодорхой бүлэглэл, үндэстний болон шашны төлөөллийн эрх ашгийг байнга хөнддөг учраас тэнд эсэргүүцэл, тэмцэл, үймээн самуун, иргэний дайн бүр хомроглон устгах явдал ч гардаг жишээ баримт цөөнгүй байна. /хавсрат 1-ийг харна уу/.

* * *

Хавсралт 1

- Африк тивийн зарим орнуудын Үндсэн хуулийн түүх, төрийн байгууллын талаархи харьцуулалт

№ Улсын нэр	Төрийн хэлбэр	Төрийн дээд эрхийг барих субъект	Парламентын танхимын тоо	Үндсэн хуулиа баталсан он	1 хүнд ногдох ДНБ \$/оор /2010/
1. Бурунди	-1962 оноос Хаант -1966-1981 онд цэргийн дэглэм, төрийн эргэлт -1981 онд 1 намын тогтолцоотой БНУ	-1962 оноос Хаан -1966 оноос цэргийн эрхтнүүд -1981 оноос Ерөнхийлөгч	2 танхимтай, Үндэсний ассамблей Сенат	-1962 анхны -1981 шинэчилсэн -1992 шинэчилсэн -2005 шинэчилсэн	410.0
2. Гвиней- Биссау	1974 оноос БНУ	-1974 оноос Ерөнхийлөгч -1999-2000 онд түр засгийн газар -2000 оноос Ерөнхийлөгч -2003 оноос түр засгийн газар -2005 оноос Ерөнхийлөгч -2009 онд ерөнхийлөгч буудуулан алагдсан	1 танхимтай	-1974 онд анхны Үндсэн хууль - 1984 онд нэг намын тогтолцоо -1991 онд олон намын тогтолцоог тусгасан шинэчлэл -1993 онд 2 удаа, 1996 онд нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан	1081.0
3. Зимбабве	-1965 оноос БНУ Өмнөд Родези нэртэй -1980 оноос БНУ Зимбабве	1965 оноос Ерөнхийлөгч	2 танхимтай Сенат Үндэсний ассамблей	-1965 онд Өмнөд Родезийн БНУ-ын -1981 онд БНЗимБУ-ын Үндсэн хууль түүнд 1981- 2005 оны хооронд 17 удаа нэмэлт өөрчлөлт оруулсан	173.0
4. БНА Конго	-1960 оноос БНУ -1964 оноос БНАКонго	1960 оноос Ерөнхийлөгч 1965 оноос 1 намын Ерөнхийлөгч	-1960 оноос 2 танхимтай -1965 оноос 1 танхимтай -2005 оноос 2 танхимтай	-1960 онд анхны -1965 онд 1 намын системтэй -1974, 1978, 1990, 1994, 1998, 2002, 2005 онд ихэвчлэн нам, танхимын тоо, хууль тогтоох, Ерөнхийлөгчийн эрх мэдэлтэй холбоотой нэмэлт өөрчлөлт орлуулжээ.	342.0
5. Конго	1960 онд БНУ -1963 оноос социалист чиг баримжааг сонгосон -1977 оноос нэг хүний дарангуйлал тогтоосон улс гэж үздэг	-1960 оноос Ерөнхийлөгч -1977 оноос Денни Сассугийн дэглэм бүхий улс	1960 оноос 1 танхимтай 2005 оноос 2 танхимтай	1960 онд анхны -1963 онд социалист -1991 онд БНУ -1998 оноос шилжилтийн үеийн 2002 оноос Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацааг сунгах, парламент 2 танхимтай байх	4548.0

Судалгааны эмхтгэл, XII боть

6. Нигер	1960 оноос БНУ	-1960 оноос 1 намаас сонгогдсон Ерөнхийлөгч -1974 оноос Цэргийн дэглэм -1991 оноос Ерөнхийлөгч -1996 оноос цэргийн дэглэм, Үндэсний эвлэрлийн зөвлөл -1999 оноос Ерөнхийлөгч -2010 онд цэргийн дэглэм	1 танхимтай	-1960 онд анхны -1991 онд олон намын тогтолцоо бүхий -1999 онд Үндсэн хуулийн шинэчлэл - Одоогийн байдлаар Үндсэн хуулийн үйлчлэлийг зогсоож, цэргийн дэглэм тогтоосон	733.0
7. Нигерия	1960 оноос Холбооны БНУ	-1960 оноос Ерөнхийлөгч -1966 оноос Цэргийн зөвлөл -1983 оноос Ерөнхийлөгч -1989 оноос Цэргийн зөвлөл -1999 оноос Ерөнхийлөгч	-1966 онд хүртэл Британий загвар бүхий 2 танхимтай -1979 оноос Америкийн загвар бүхий 2 танхимтай	-1969 онд анхны -1979 онд шинэ Үндсэн хууль -1989 онд баталсан Үндсэн хуулийг мөрдөж чадаагүй -1999 онд шинэ Үндсэн хууль баталж, иргэний Ерөнхийлөгч парламентын сонгууль явуулсан	2358.0
8 Руанда	1961 оноос БНУ	-1961 оноос Ерөнхийлөгч /энэ хугацаанд төрийн эрх барих горимд хэд хэдэн удаа өөрчлөлт орж байсан/ -1973 оноос цэргийн дэглэм -1975 оноос Эрх баригчдыг дэмждэг хөгжлийн төлөө хувьсгалт нам -1978 оноос Ерөнхийлөгч	1961 оноос 2 танхимтай Сенат Депутатуутын Танхим Үндэстэн хоорондын зөрчлөөс хамаарч 1961 оноос хойш 6 удаа парламентын сонгууль болсон бөгөөд 1973- 1978 онд парламент ажиллаагүй байна.	-1961 онд анхны - 1978 онд нэг намын тогтолцоо бүхий -1991 онд олон намын тогтолцоо бүхий -1995 онд Үндсэн хуулиа шинэчилсэн - 2008 онд баталсан шинэ Үндсэн хуулийг мөрдөж байна.	1149.0
9. Этиопи	-1889 оноос хаант улс/1936- 1941оныг/ эс тооцвол африк тивийн колони болоогүй тусгаар тогтнолоо хадгалж үлдсэн цөөн улсын нэг юм. -1995 оноос холбооны БНУ	1950оноос эзэн хаан -1974 оноос Социалист зүүний хүчний холбоо 1995 оноос парламент	1994 оны Үндсэн хуулиар Холбооны ассамблей 2 танхимтай Ардын төлөөлөгч- дийн танхим Холбооны танхим	Хаант улсын Үндсэн хуулийг залгамжилж 1987 онд анхны холбооны БНУ-ын Үндсэн хууль батлагдсан -1994 онд дахин шинэ Үндсэн хууль баталсан	1004.0

10. Сомали	1960 оноос БНУ	-1961 оноос парламент -1969-1976 онд Хувьсгалт дээд зөвлөл -2010 оноос Ерөнхийлөгч	Холбооны парламент 1 танхимтай	-1961 оны анхны Парламентын засаглалтай улсын -1979 онд 1 намын тогтолцоотой улсын -2010 оны Үндсэн хуулиар Ерөнхий лөгчийн БНУ-ын	600.0
------------	-------------------	--	--------------------------------------	--	-------

* * *

Хавсралт 2

- Зарим улс орны төрийн хэлбэр, удирдлагын хэлбэрийг 1 хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүний хэмжээтэй харьцуулбал :

№ Улсын нэр	Төрийн хэлбэр	Төрийн дээд эрхийг барих субъект	Парламентын танхимын тоо	Үндсэн хуулиа баталсан он	1 хүнд ногдох ДНБ \$/оор/2010/
1. Катар	Хаант	Султаан	1 танхимтай, хязгаарлагдмал эрх хэмжээтэй	1970, 2004	88232.0
2. Сингапур	БНУ	Ерөнхийлөгч	1 танхимтай	1959	57238.0
3. Бруней	Хаант	Султаан	1 танхимтай	1959	47200.0
4. БНХАУ	БНУ	КНам	1 танхимтай, байнгынбус ажиллагаатай, чуулганы чөлөөт цагаар Байнгын хороо ажиллана.	1954	7518.0
5. Дани	Хаант	Парламент	1 танхимтай	1849	36764.0
6. Норвеги	Хаант	Парламент	1 танхимтай, 2 хэсэгтэй	1814	52238.0
7. Швед	Хаант	Парламент	1 танхимтай	Нэгдсэн Үндсэн хуульгүй, Үндсэн хуулийн эрх бүхий актуудтай	37775.0
8. Чили	БНУ	Ерөнхийлөгч	2 танхимтай	1980	14982.0
9. Маврикий	БНУ	Парламент	1 танхимтай	1968	13214.0
10. Ботсван	БНУ	Ерөнхийлөгч	1 танхимтай	1966	15449.0

Жич :

Нэг хүнд ногдох Дотоодын нийт бүтээгдэхүүний хэмжээг ОУВСангийн 2010 оны 12 дугаар сарын 15-ний мэдээнээс зэрэгцүүлсэн үнээр авсан болно.

* * *

Африк тивийн ардчилсан Конго Улс 68.7 сая хүн амтай, байгалийн баялаг ихтэй, 1960 онд тусгаар тогтносноосоо хойш Үндсэн хуулиа 9 удаа өөрчилсөн нь ихэвчлэн Үндсэн хуулийн байгуулал, сонгуульд оролцох намын тоо, парламентын танхимын тоо, хууль тогтоох эрх мэдлийн хэм хэмжээтэй холбоотой байснаас гадна үүнээсээ шалтгаалсан

цэргийн эргэлт, иргэний I, II дайны улмаас өнөөдөр дэлхийн хамгийн ядуу буурай орны тоонд хамрагдагдаж, нэг хүнд ногдох ДНБ нь 342 ам доллар байна. Эндээс хэн хождог вэ ?

Зөвхөн хөгжингүй баян улсууд, тэдгээрийн хөрөнгө оруулагчид л хождог нь бодит үнэн билээ. Улс орон төрийн тогтолцоогоо сольсноор хөгжил нь хурдасдаггүй, харин ч удааширдаг болохыг дээрх судалгаа нотолж байгаа юм. Тэгвэл улс орон өндөр хөгжилд хүрч болох нь баян, ядуу байхаас ч төдийлөн хамаардаггүй болохыг саяхан 1970-аад оны үед дэлхийн хамгийн ядуу улсын тоонд багтаж байсан Африк тивийн Ботсваны туршлага харуулж байна.

Ботсван Улс 1.9 сая хүн амтай, 600 мянган ам километр нутаг дэвсгэртэй, 1966 онд Их Британий колониос тусгаар тогтнож, Үндсэн хуулиа баталж, төр нь тогтвортой ажиллаж, эдийн засгаа авилгаас ангид хөгжүүлж чадсан учраас хөгжлийн хурдцаараа Азийн баруудаас түрүүлж, хөгжлийн түвшингээрээ Турк, Мексикийг гүйцэж түрүүлэн манай дэлхийн хамгийн өндөр хурдацтай хөгжиж байгаа улс гэж түүнийг Дэлхийн банкнаас үнэлсэн байна.

УИХ-ын Тамгын газрын Судалгааны төвөөс « Дэлхийн улс орнуудын парламент » номыг бүтээж гаргасан судлаачид аливаа улс орон Үндсэн хууль, төрийн тогтолцоогоо тогтвортой хадгалж, эдийн засгийн хөгжлөө авилгаас ангид авч явж чадваас төрийн дээд эрх мэдлийг хэн барьдгаас үл хамааран хөгжил цэцэглэлд хүрч болдгийг хойт Европын парламент нь төрийн дээд эрхийг барьдаг хаант улсууд, Азийн Ерөнхийлөгч нь төрийн дээд эрхийг барьдаг бар-орнууд, Арабын хэмжээгүй эрхт хаант засагтай орнуудын өндөр хөгжилд хүрсэн туршлага харуулж нотолж байна гэж дүгнэж байна.

Дэлхийн улс орнуудын Үндсэн хуулийн байгуулал, парламентын талаархи судалгаанаас дүгнэлт хийхэд аливаа улс орны төрөөс хөгжил цэцэглэлд хүрэхийн тулд хийж гүйцэтгэж байгаа ажлын үр дүн нь ард иргэдийн бодит орлогын өсөлтийг хангаж, амьдралын түвшинг дээшлүүлж, эрх чөлөөтэй тайван амгалан амьдрах нөхцлийг бүрдүүлснээр л хэмжигддэгээс бус төрийн удирдлагын хэлбэр тогтолцоогоор хэмжигддэггүй бололтой.

БНХАУ эдийн засгийн нээлттэй бодлого явуулж, төрийн дээд эрхийг коммунист нам нь барьж байгаа бол Азийн Катар Брунейд төрийн дээд эрхийг Султаан нь, Европын хаант улс болох Дани, Норвеги, Шведэд парламент нь, Сингапур, Ботсван, Чили зэрэг улсад Ерөнхийлөгч нь төрийн дээд эрхийг барьж байгаа ч эдгээр улс орнууд бүгд өндөр хөгжилд хүрч, ард иргэд нь амар амгалан амьдарч, төрөө дээдлэн хүндэтгэдэг байна.

Африк тивийн Маврикий 1.3 сая хүн амтай, байгалийн баялаг хомс, 250 гаруй жил Франц, Английн колони байгаад 1968 онд Их Британий хамтын нөхөрлөлийн бүрэлдэхүүнд тусгаар тогтнолоо зарлаж, 1992 оноос Бүгд Найрамдах Улсаа тунхаглаж, парламент нь төрийн дээд эрхийг барьдаг улс болж, эрүүл мэндийн аялал жуулчлал, мэдээллийн технологи, далайн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл болон үйлчилгээний салбарт тулгуурлан улс орноо хөгжүүлсэний үр дүнд нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүнээ 13000 \$-г хүргэсэн байна.

Эдгээр нэр дурдсан улс орнууд төрийн хэлбэрийн хувьд өөр өөр, төрийн дээд эрхийг барьдаг субъект нь өөр өөр, хөгжлийн түүхийн хувьд ч өөр өөр хэрнээ дэлхийн хамгийн өндөр хөгжилтэй буюу өндөр хурдацтай хөгжиж буй орнууд мөн гэдгийг хүснэгт 2-оос төвөггүй харж болно.

Энэхүү харьцуулалтад тив, тивээс хамруулсан 10 улсын дотор нэгдсэн бичмэл Үндсэн хуульгүй 1, Коммунист нам нь төрийн дээд эрхийг барьдаг 1, хоёр танхим бүхий парламенттай 1 улс байна. Ерөнхийлөгч нь төрийн дээд эрхийг барьдаг 3, Парламент нь

төрийн дээд эрхийг барьдаг 4, Султаан нь барьдаг 2 улс хамрагдсан.

Улс орнуудад сонгож авсан тогтолцоогоо төрийн дээд байгууллагууд нь хэр зэрэг тогтвортой, зөв ажиллуулж чадаж байгаагаас тухайн улсын хөгжлийн хурдац хамаардаг болохыг энэхүү харьцуулалт нотлох бөгөөд ийм жишээ баримт өдий төдийг дурдаж болно. Ийм учраас Монгол Улс 1992 оны Үндсэн хуулиараа парламентын Бүгд Найрамдах Улс байхаа нэгэнт сонгож тогтоосон болохоор энэ тогтолцоог хэрхэн зөв сайн ажиллуулах вэ ? гэдэг дээрээ илүү төвлөрөн ажиллах хэрэгтэй гэж үзэж байна.

Монгол Улсын Үндсэн хууль батлагдсанаас хойшхи 18 жилийн хугацаанд Үндсэн хуульд Улсын Их Хурлын гишүүн Засгийн газрын гишүүн байж болох, Улсын Их Хурлын 76 гишүүний 39 нь хуралд оролцож, хэлэлцэж байгаа асуудлыг хуралд оролцсон гишүүдийн олонхийн саналаар шийдвэрлэнэ гэж оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтийг Үндсэн хуулийн цэцийн 2000 оны 11 дугаар сарын 29-ний өдрийн тогтоолоор хүчингүй болгосон байтал 2000 оны 12 дугаар сарын 14 -ний өдрийн хуулиар Үндсэн хуульд энэхүү нэмэлт өөрчлөлтийг оруулан мөрдөж байна.

Чухам энэхүү нэмэлт өөрчлөлт нь Үндсэн хуулийн 25 дугаар зүйлийн 7,8-д заасан Улсын Их Хурлаас Засгийн газрын үйл ажиллагаанд тавих хяналтыг сулруулж, Үндсэн хуулийн төрийн эрх мэдэл хуваарилалтын тэнцвэрийг алдагдуулж, УИХ-ын шийдвэр гаргахад хүрэлцэхүйц 20 гишүүний үнэмлэхүй олонхийг Засгийн газрын гишүүд бүрдүүлж, Засгийн газрын дур зоригоор Улсын Их Хурлын шийдвэр гарах хүчин зүйл болж, Улсын Их Хурлын эзэлж байх ёстой орон зайг хомсдуулж, зарим хууль шийдвэр хөнгөн гоомой гарах нөхцлийг нээж өгсөн учраас Улсын Их Хурал, Засгийн газрын нэр хүнд олон түмний дунд унах шалтгаан болсоор байна.

Төрийн эрх барих дээд байгууллагуудын нэр хүнд унаад ирэхээр олон түмний дунд Үндсэн хуулиар тогтоосон төрийн тогтолцоо, төрийн байгуулал буруу байна гэсэн ойлголт гүнзгийрч, бүр парламентын гишүүдээсээ эхлээд сэтгүүлчид, энгийн иргэд ч Монгол улсад парламентын засаг тохирохгүй байна, Ерөнхийлөгчийн засагтай болмоор байна, парламентыг 2 танхимтай, эсвэл бүр хуучин 2 шатлалтай хэлбэрт оруулмаар байна гэсэн санал улам газар авсаар байна.

Зүй нь сонгуульд нэр дэвшигчдэд төрийн дээд эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх эрхийг ард түмэн өөрөө олгодоогоо ухамсарлаж, алдаа оноогоо дүгнэж сонгуульд хариуцлагатай хандаж саналаа өгөх учиртай.

Төрийн эрх мэдлийн хуваарилалтад өөрчлөлт оруулан Ерөнхийлөгчийн засаглалтай боллоо гээд төсөөлье. Энэхүү дээд эрх мэдлийг хэн хэрэгжүүлэх вэ ? Мөн л намуудаас нэр дэвшүүлж, ард түмний сонгосон этгээд л хэрэгжүүлнэ. Цөөнгүй улс оронд энэхүү өөрчлөлтийг хийснээр нэг хүний дарангуйлал тогтсон жишгийг сүүлийн үед Арабын зарим орнуудад өрнөж байгаа улс төрийн үйл явц нотлон харуулж байна.

Саяхан МАН -ын даргаас парламент 2 танхимтай байх нь зүйтэй гэсэн мэдэгдэл хийснээр түүнийг тойрсон асуудал олон түмний дунд хэлэлцэгдэж эхлэв бололтой. Гэхдээ энэ бол зөвхөн л нэг мэдэгдэл, үүний цаана чухам ямар тогтолцоо юм бэ гэдэг нь тодорхой биш байна.

Хоёр шатлалтай (АИХ, УБХ маягийн) парламент юм уу, тийм бол хоёулаа байнгын ажиллагаатай юм уу, хуучны адил дээд шат нь байнгын бус ажиллагаатай юм уу эсвэл бүр сонгодог хоёр танхимтай парламент юм уу, энэ тохиолдолд хоёр танхим хоёулаа бүх нийтийн шууд сонгуулиар байгуулагдах юм уу, аль нэг нь шууд бус сонгуулиар байгуулагдах юм уу, дээд танхимын гишүүд бүхэлдээ буюу зарим хэсэг нь хуулиар заасан албан тушаал эрхэлж байсан (Ерөнхийлөгч, УИХ-ын дарга г.м.) хүмүүс байх юм уу гэх мэт олон олон

асуултын хариу тодорхой бус байна. Ийм байхад хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр хоёр танхимтай парламент гоё, мангуунууд нь цэцэн болно гээд шуугиулаад байгаа нь цагаа олоогүй мэт санагдана.

Төрийн хууль тогтоох эрх мэдэл нь иргэд, сонгогчдоос парламентын гишүүдэд шилжүүлж байгаа эрх мэдэл болох тул Үндсэн хуульд парламентын талаар оруулах нэмэлт, өөрчлөлтийн төслийг боловсруулж, эрдэмтэн судлаачид, төрийн болон төрийн бус байгууллагын төлөөлөл, ард нийтийн дунд өргөн хэлэлцүүлэг, судалгаа явуулсаны дараа Улсын Их Хурал хэлэлцэх нь зүйд нийцэх мэт санагдана.

Хавсралт 1.2 -т авагдсан улс орнуудын бодит жишээ нь Үндсэн хуулийн тогтвортой байдлыг хангах нь улс орны хөгжилд түлхэц болдог гэдгийг тодорхой хэмжээнд батлан харуулж байгаа бөгөөд Үндсэн хуулиар тогтоосон төрийн байгууллын талаархи хэм хэмжээг хэрхэн зөв хэрэгжүүлэх тал дээр сонгогчид, улс төрийн намууд, улс төрчид илүү ихээр төвлөрч, олон улсын байгууллагын судалгаагаар нотлогдож байгаа авилгын индексээ бууруулах дорвитой алхам хийж чадахгүй юм бол ямар ч төрийн тогтолцоо зөв үр дүнтэй ажиллах хөрс суурьгүй гэдгийг хавсралт 1-д заасан улс орнуудын туулж ирсэн замнал тодорхой нотолж байгаа билээ.

Энэхүү дүгнэлтийг хийхдээ одоо янз бүрийн байгууллага, хувь хүмүүсийн зүгээс төрийн тогтолцоогоо эргэн харах санал нэг бус удаа гарч, тэр ч бүү хэл зарим намаас Үндсэн хуулийн төсөл санаачлан нийтэлж, хэлэлцүүлж байгааг иш үндэс болгож байгаа юм.

Одоо тэгээд яах вэ?

1. 1992 оны Үндсэн хуулийн жинхэнэ эхийг сэргээж, Үндсэн хуулийнхаа дагуу улс орноо хөгжил цэцэглэлд хүргэхийн төлөө нэгэн үзүүрт сэтгэлээр хамтран зүтгэцгээе.
2. Төрийн өндөр албан тушаалтнууд авилга, хээл хахуулиас ангид байж, авилгаар биш ажил хэрэгч байдлаараа дараагийн шатныхандаа үлгэрлэе
3. Улс төрийн намууд улс орныхоо өмнө хүлээсэн үүрэг, хариуцлагаа ухамсарлаж, сонгуульд нэр дэвшигчиддээ тавих шаардлагыг өндөржүүлж, хөрөнгө чинээгээр нь биш, төрийн холч ухаан, эрдэм чадал, ажлын туршлага зэргийг нь тэргүүн ээлжинд харгалзан шалгаруулдаг болъё .
4. Сонгогчид өнгөрсөн сонголтдоо дүн тавьж, өнөөгийн 5, 10 мянган төгрөгийг харгалзалгүйгээр саналаа хариуцлагатай өгдөг болъё.
5. Төрийн дээд байгууллагуудад сонгогдож, томилогдсон этгээд нь хувийн өчүүхэн эрх ашгаа хойш тавьж, улс орныхоо нийтлэг эрх ашгийг дээдэлж, Үндсэн хуулиа хэрэгжүүлэхийн тулд оюун бодлоо хөвчлөн чухамхүү чөмгөө дундартал зүтгее.

Үндсэн хууль өрчлөгдөшгүй мөнхийн хууль биш ч, өөрчлөлт нь сайн тал руугаа юу, осолтой тал руугаа юу гэдгийг нарийвчлан дэнслэх шаардлага юу юунаас чухал бөгөөд Үндсэн хуулийн аливаа өөрчлөлтийг зуун зуунаар дамжин хөгжсөн Үндсэн хуулийн онолын үндсэн дээр чухамдаа долоо хэмжиж, нэг огтлох зарчмыг иш үндэс болгон хийх нь зүйтэй байна. Бидэнд 2000 онд Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтийн балаг, түүнээс үүдсэн сургамж хангалттай байгаа шүү дээ. Сайн үйлс бүхэн дэлгэрэх болтугай!

МЭДЭГТҮН, САХИГТҮН

